

Christelijk of burgerlijk: waar gaat Paulus voor?

Gelezen
Hans de Wolf

Gaat dit boek over de vrouw in het ambt? In het Beleidsrapport van de deputaten man/vrouw in de kerk voor de GS van 2014 wordt Myriam Klinker af en toe aangehaald. Soms haar proefschrift, soms ook haar boekje *Als vrouwen het Woord doen*. Dan wordt instemmend haar exegese of een conclusie van haar geciteerd. Dus zou je kunnen denken dat ze argumenten aandraagt voor de visie van de deputaten die ruimte zien voor vrouwen in het ambt. Is mevrouw Klinker dan ook voorstander van die visie? Dat zullen we nog moeten zien.

Pastorale brieven

Eerst wil ik nu kijken naar de achtergrond van deze dissertatie. In de ondertitel noemt Klinker haar boek 'Een bijdrage aan het onderzoek naar de ethische richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus'. Deze twee brieven vormen samen met de tweede brief aan Timoteüs de zogenaamde Pastorale Brieven.

De nieuwtestamentische wetenschap kijkt daar vandaag anders tegen aan dan tegen de voorafgaande brieven. Volgens hen proef je een verschillende sfeer. Vergelijk die drie bijvoorbeeld met de eerste brief aan Korinte. Daar is alles gericht op de toekomst en de wederkomst van Christus. Je merkt een eschatologische spanning, zo heet dat in theologentaal. Bijvoorbeeld in het centrale vers 29 van hoofdstuk 7, als Paulus schrijft:

'Wat ik bedoel, broeders en zusters, is dat er maar weinig tijd rest' (NV-1951: 'de tijd is kort'). Het is hier haast gedaan, om met het Wilhelmus te spreken.

Men dacht dus dat de terugkomst van Jezus niet lang op zich zou laten wachten. Maar dat bleek toch anders te zijn. De jongste dag brak nog helemaal niet aan, en op den duur ging men ervan uit dat het nog wel een poos kon duren. Toen ging men zich er ook meer op instellen dat de kerk voorlopig haar plekje midden in de wereld moest zoeken. Dat betekende volgens veel theologen ook dat de kerk haar ethiek moest aanpassen. Men was wel burgers van Gods rijk, maar in deze tweede fase van de kerkgeschiedenis kreeg het burgerschap in het land waarin men woonde, meer aandacht. Er groeide aanpassing aan de burgerlijke moraal om maar een stil en rustig leven te kunnen leiden (zie 1 Tim. 2:2 NV-'51).

Aldus de gedachtegang van veel theologen, onder anderen de bekende Rudolf Bultmann.

Deze theorie bracht ook met zich mee dat het auteurschap van de Pastorale Brieven in discussie kwam. Want die brieven die een latere ontwikkeling van de kerk weerspiegelden, moesten dan ook later gedateerd worden, in de tijd na Paulus. Paulus kon dus deze drie brieven niet geschreven hebben. Die gedachte is tegenwoordig nog altijd wijd verspreid.

Test

Wat wil Klinker in haar proefschrift nu doen? Ze was niet zo overtuigd van bovenstaande theorie. Ze wil nu gaan uittesten of die zogenaamde verburgerlijking van het kerkvolk wel hard gemaakt kan worden aan de hand van 1 Timoteüs en Titus. Ze let dan speciaal op de ethische richtlijnen in die twee brieven, om die te vergelijken met de gemiddelde moraal in de hellenistische wereld van die dagen. Het gaat dan vooral om richtlijnen voor intermenselijke verhoudingen, ook gezagsverhoudingen. Bijvoorbeeld de relatie tussen man en vrouw, de onderlinge verhoudingen in de kerk en wie wat mag doen in een kerkdienst, en ook de verhoudingen op het werk, zeker ook de relatie tussen heer en slaaf. Als Paulus aan Timoteüs en Titus over al die zaken instructies geeft, zoekt hij dan aansluiting bij het burgerfatsoen van die tijd of laat hij zijn eigen overtuiging horen? Dat is de vraag waarom het draait.

Klinker onderzoekt dan met name de *motieven* voor al die instructies. Blijkt uit die motieven dat de apostel de kerk zo veel mogelijk wil laten inburgeren in de Griekse maatschappij van Efeze (1 Timoteüs) of te midden van de Krentzers (Titus), of wijzen die motieven naar een houding van 'wij geheel anders'? Dat probeert ze te weten te komen, door elke perikoop die van toepassing is, uitvoerig te exegetiseren. Vijf richtvragen dienen als insteek bij die exegese:

- de categorie: voor wie is de desbetreffende instructie bestemd?
- het gedrag: welk gedrag komt er ter sprake?
- de waardering: hoe wordt dit gedrag gewaardeerd?
- de motivering: hoe wordt de instructie gemotiveerd?

- e. de sociale conventies: hoe verhoudt de instructie zich tot de sociale conventies op dit punt?

Resultaat

Het onderzoek van de motieven bij alle regels die Paulus geeft, levert een veelheid aan beweegredenen op. Soms geeft hij een bijbels argument (dus uit het Oude Testament). Een andere keer denkt hij vooral aan de groei en bloei van de desbetreffende gemeente of aan een goede voortgang van het evangelie. Ook houdt hij rekening met de manier waarop het christenleven overkomt in het omringende heidendom.

Burgerlijke aanpassing niet als hoofdmotief

Het resultaat is dan ook gemengd en gevarieerd. Paulus' voorschriften stemmen geregeld overeen met die in de hellenistische cultuur. Als hij bijvoorbeeld in Titus 2 voorschrijft dat jonge vrouwen hun man en kinderen moeten liefhebben en kuis moeten zijn, dan zijn dat ook standaardvereisten in de cultuur van toen. Ik noem dat geen aansluiting bij die cultuur, maar overeenstemming. Maar als Paulus in diezelfde perikoop van volwassen mannen nuchterheid vraagt, dus overmatig drankgebruik afkeurt, dan zal dat binnen de samenleving op Kreta als veeleisend ervaren zijn en is hij strenger dan wat er op dat eiland mee door kon. Als de conclusies bij alle teksten bij elkaar genomen worden, dan springt burgerlijke aanpassing er zeker niet uit als een soort hoofdmotief. Integendeel, het lijkt er eerder op dat Paulus zijn eigen weg gaat, terwijl hij er tegelijk wel oog voor heeft hoe de levensstijl van christenen overkomt bij de heidense naaste. Want alle onnodige aanstoot moet vermeden worden.

Tweede route

Klinker gaat ook nog een andere route om bij haar doel te komen. Ze kiest nu een brief uit die volgens iedereen echt van Paulus is, namelijk de eerste brief aan Korinte. Ook daarin staan verschil-

lende gedeelten waarin de apostel richtlijnen geeft voor het huwelijksleven, het gemeentelven en de verschillende verhoudingen onderling. Ze wil dan nagaan of die instructies en de motieven ervoor wezenlijk anders zijn dan in de Pastorale Brieven.

De uitkomst is dat er geen essentiële verschillen zijn. Ook de sfeer in de desbetreffende perikopen is niet echt anders dan bij 1 Timoteüs of Titus. Je krijgt niet het idee dat die laatste twee brieven een veel latere ontwikkeling van de kerk weerspiegelen. Er zijn juist 'aanzienlijke parallellen' zoals Klinker het zelf uitdrukt (p. 235). Er zijn ook wel verschillen te noemen, maar die hebben te maken met het verschillende karakter van deze brieven. De brief aan Korinte is een gemeentecorrespondentie, terwijl de Pastorale Brieven niet direct aan een gemeente zijn gericht, maar aan twee medewerkers.

Dit deelonderzoek maakt het tegelijk aannemelijk dat ook de Pastorale Brieven echt van Paulus zijn. Klinker zelf twijfelde daar niet aan, maar wilde dat als wetenschapper ook inhoudelijk onderbouwen.

Zij kon concluderen dat de inhoud van de twee onderhavige Pastorale Brieven helemaal in het verlengde lag van de eerste aan Korinte.

Algemene taxatie

Ik kom nu toe aan een beoordeling van dit boek en van de onderzoeksmethode. Klinker is een rasechte exegeet, als ik het zo mag zeggen. Minutieus en nauwkeurig gaat ze elke Griekse zin en uitdrukking langs. Getuige het notenmateriaal is ze goed thuis in de uitgebreide literatuur over Paulus en zijn brieven, en in de nieuwtestamentische wetenschap in het algemeen.

Ze heeft haar boek ook heel systematisch en overzichtelijk opgezet. De vijf richtvragen komen bij elke perikoop terug. Dat is wel eens wat vermoeiend voor de lezer, maar van haar kant toch ook consequent.

Wie eerlijk is, zal moeten erkennen dat ze de theorie van de verburgerlijking van de kerk in de tweede fase van haar geschiedenis verder aan het wankelen heeft gebracht. De laatste tijd verloor die theorie al aanhangers, door dit boek wordt die afkalving hopelijk nog versneld. De promotor van die reconstructie, Martin Dibelius, vond de oproep van 1 Timoteüs 2:2 typerend voor het ideaal van de christelijke burgerlijkheid. Paulus roept daar op om voor koningen en gezagsdragers te bidden met het oog op een 'rustig en ongestoord leven'. Die laatste uitdruk-

king wordt vaak begrepen als een leven zonder dreiging of geweld van de kant van de overheid of van anderen. Dat is inderdaad heel anders dan Paulus zelf in zijn leven ervoer. Dat leven was vol van onrust, moeite en gevaar, ook juist vanwege het geloof. Dan kun je je voorstellen dat die uitdrukking niet uit Paulus' pen zou kunnen komen.

Maar zo wordt dat 'stil en rustig leven' (NV-'51) toch misverstaan. Het gaat niet om een gezapig burgermansleventje, maar om christenen die zich tegenover de overheden rustig en gezagsgetrouw gedragen, zonder oproerig of burgerlijk ongehoorzaam te worden. Paulus wilde niet dat de kerkleden in Efeze of elders de strijdvaardigheid van het geloof zouden verliezen. Alleen mochten ze niet vechten met wapengeweld, maar enkel met het zwaard van het evangelie (zie Ef. 6:17). Paulus bedoelt dus niet dat ze *comfortabel* mogen leven, maar dat ze *respectabel* moeten zijn (als goede onderdanen maar wel met eigen overtuiging).

Motieven zijn geen doelen

Ik wil ook nog iets zeggen over de motieven die Klinker heeft opgespoord.

Het is merkwaardig dat wat zij 'motieven' noemt, meestal meer (secundaire) bedoelingen of doelstellingen zijn. In feite erkent ze dat ook bij Titus 2, als ze onder het kopje 'Motivering' over vier doelzinnen spreekt (p. 144). Dan gaat het om slotzinnen die telkens beginnen met het Griekse *hina* (opdat), en dat is volgens mij altijd nog iets anders dan 'omdat'. Want 'opdat' geeft een doel aan en 'omdat' een beweegreden (dus motief).

Dit lijkt spijkers op laag water zoeken, maar is het, denk ik, toch niet. Deze 'spraakverwarring' leidt er volgens mij toe, dat de bijkomende voordelen van een bepaalde instructie (motieven volgens Klinker) te veel nadruk krijgen, terwijl de eigenlijke grond voor zo'n instructie niet ter sprake komt. Voor Paulus zijn die gronden voor zijn instructies vaak ook zo vanzelfsprekend vanuit zijn joods/bijbelse achtergrond dat hij die niet eens noemt. Maar soms wordt de reden voor een regel wel genoemd. Ik denk aan 1 Timoteüs 2:13, waar gemotiveerd wordt met het voegwoord 'want', als Paulus het volgende zegt: 'Want Adam werd als eerste geschapen, pas daarna Eva.' Dat is volgens hem de reden dat een vrouw geen gezag over mannen mag hebben. Hier is echt sprake van een *motief* in de strikte zin van het woord. Hetzelfde kan gezegd worden van de zinnen beginnend met 'want' of 'immers' in 1 Korintiërs 11:8 en 9, waar eveneens op de schepping wordt teruggegrepen.

Ik denk zelf dat de verwijzing naar het begin van Genesis fundamenteel is voor de ethische richtlijnen van Paulus. Het is jammer dat Klinker die verwijzing nogal relativeert als een van de

Myriam Klinker-De Klerck

vele motieven (zie p. 156 onder a. Motiveringen). In dezelfde trant schrijft ze op pagina 133-134 van *Als vrouwen het Woord doen* de volgende betwistbare

zin: 'Verwijzen naar wat passend was gegeven de bestaande gebruiken, woog voor Paulus misschien zwaarder dan een verwijzing naar Genesis.' En in haar proefschrift weet ze niet goed wat ze met de uitdrukking 'zoals ook in de wet staat' (als het over het zwijgen van vrouwen gaat in 1 Korintiërs 14) moet beginnen. Het resultaat is dan dat die beweeggrond van Paulus

eigenlijk bij Klinker afvalt en niet meer meedoet.

Dissertatie en deputaten

Ik wil tot slot terugkomen op de vraag van het begin: ziet Klinker ook ruimte voor de vrouw in het ambt van ouderling of predikant? Daar kunnen we op grond van haar boek geen 'ja' op zeggen. In een interview in het *Nederlands Dagblad* (4 juni 2013) zegt ze zelf dat ze er nog niet uit is. Ze is voorzichtig met boude uitspraken. Ze kan zelfs niet hard maken dat in 1 Timoteüs 3:11 al sprake is van vrouwelijke diakenen.

Toch denk ik dat de deputaten man/vrouw in de kerk argumenten voor hun visievorming konden ontleen aan haar dissertatie. Haar conclusies leiden zeker niet regelrecht naar de vrouw als ambtsdrager, maar die conclusies botsten er ook niet mee. Ze zet de deur wel op een kier. Maar haar betoogtrant is helaas kwetsbaar, als ze niet voldoende onderscheidt tussen beweegredenen en (neven)bedoelingen van Paulus' instructies. En ook als ze de motieven (in haar spraakgebruik) eerder telt dan weegt. Maar sinds wanneer tellen we om het gewicht van iets te bepalen? Is het begin van Genesis niet meer 'gewichtig'?

Het moeilijkst te verteren vind ik, dat de scheppingsorde (inclusief de zondeval) in haar proefschrift een tweederangs argument lijkt te worden. In het verlengde daarvan schrijven de deputaten dat die orde (verstaan als rangorde) goed paste bij wat toen maatschappelijk gangbaar was, maar vandaag wekt dat enkel bevreemding. Dan zeg ik op mijn beurt: mogen we nog een beetje vreemd overkomen, als ons burgerschap in de hemel is? En bewegen we ons niet in de richting van Gods koninkrijk als we teruggaan naar de normen van het paradijs?

Steentje

Ondanks genoemde bezwaren kunnen we wel zeggen dat mevrouw Klinker een knappe studie heeft geschreven. Het boek leest niet als een roman, maar dat geldt voor de meeste dissertaties. Als je allerlei gegevens op een rijtje moet zetten en in schema moet brengen, is dat nu eenmaal niet zo boeiend om te lezen. Maar ze had die aanpak wel nodig om haar punt te kunnen maken. Zo heeft ze onmiskenbaar haar steentje bijgedragen aan de erkenning van Paulus als auteur van de Pastorale Brieven en van de inhoudelijke eenheid van heel het brieven corpus van Paulus. De vraag in de titel boven dit artikel is dankzij haar boek duidelijk te beantwoorden. Paulus ging niet voor de verburgerlijking van de kerk, hij deed juist al zijn best voor een *christelijke* kerk, een gemeente die in leer en leven helemaal van en voor Christus wilde zijn.

Klinker mag nu als docent verbonden zijn aan de TU Kampen, waar ze goed op haar plaats zal zijn. Ik hoop en verwacht dat we nog wel meer van haar zullen horen.

N.a.v.: Myriam Klinker-De Klerck, *Herderlijke regel of inburgeringscursus? Een bijdrage aan het onderzoek naar de ethische richtlijnen in 1 Timoteüs en Titus*, dissertatie, Boekencentrum Academic, Zoetermeer, 2013, ISBN 978 90 2392 712 9, 290 pag., prijs: € 29,50

Voorzichtig met boude uitspraken